

О. Є. Шандрівська¹, Т. В. Хома²
Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра маркетингу і логістики,
ORCID ID: ¹ 0000-0002-4335-2423; ² 0000-0001-7170-5655

ДОСЛІДЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ У ЗБЕРЕЖЕННІ ВИРОБНИЧО-ЗБУТОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РИНКУ МЕДУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЗБУРЕНЬ

<http://doi.org>

© Шандрівська О. Є., Хома Т. В., 2023

Викладено результати аналізу ринку меду в Україні та висвітлено внесок біорізноманіття у секторі бджолярства в контексті збереження виробничо-збутового потенціалу учасників ринку меду в Україні під час збурень. Проаналізовано стан та тенденції розвитку українського ринку меду, зокрема встановлено динаміку обсягів виробництва меду, особливості зовнішньоекономічної діяльності в секторі бджолярства, виявлено чинники впливу на розвиток ринку меду в умовах збурень. Виконано SWOT-аналіз українського ринку меду в умовах збурень та надано рекомендації щодо вдосконалення маркетингової діяльності суб'єктів господарювання українського ринку меду в умовах війни.

Ключові слова: ринок меду; виробничий потенціал; експортний потенціал; біорізноманіття; цінова кон'юнктура; квота.

Постановка проблеми

Ринок меду в складі аграрного ринку України – один з перспективних секторів у економіці країни. Обсяги виробництва і споживання меду в країні завжди були значними, експорт українського меду охоплює близько 70 країн світу. Проте дія таких збурень, як пандемія та війна в Україні, істотно позначилася на виробничо-збутовому потенціалі ринку меду та його біорізноманітті та окреслила нагальні проблеми, які потребують вирішення. До основних з них зарахуємо:

- потребу в збереженні біорізноманіття, зважаючи на поширення екологічного геноциду, спричиненого наслідками воєнних дій та його впливом на збереження споживчих властивостей продукції бджільництва в Україні, а також;
- необхідність у відновленні виробничого потенціалу галузі на непідконтрольних територіях у зв'язку із руйнуванням пасік, крадіжками продукції бджільництва на пасіках, у розподільних центрах та торговельних мережах, що створює загрозу, серед іншого, в частині зменшення обсягів виробництва та експорту;
- потребу в формуванні напрямів реалізації виробничо-збутового потенціалу за збереження біорізноманіття у секторі українського бджолярства в умовах збурень.

Актуальність дослідження

Війна в Україні та інші збурення, такі як поширення пандемії, неспроможність більшості учасників українського ринку меду успішно конкурувати зі світовими лідерами ринку меду в умовах екологічної кризи на непідконтрольних територіях, актуалізують вивчення і дослідження ролі біорі-

зноманіття у зростанні виробничо-збутового потенціалу ринку меду, розвиток якого спроможний вплинути на збільшення експортного потенціалу України. Є підстави стверджувати, що в умовах глобалізації, зосередженості на потребах кінцевого споживача та технологіях маркетингу, сектор бджільництва є одним із найперспективніших сегментів ринку сільськогосподарської продукції в Україні. Розроблення маркетингових пропозицій щодо активізації попиту на продукцію бджільництва та її просування на український та світовий ринки, зважаючи на дію збурень, є актуальним завданням і необхідно формувати підходи до його реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретичні та прикладні положення дослідження галузі бджільництва в структурі агропромислового комплексу наведено у працях вітчизняних науковців.

Теоретичні підходи щодо сутності управління системами контролю та якістю виробництва продукції бджільництва дослідили С. Ю. Коваль і В. В. Россоха, які у роботі [9] запропонували напрями оптимізації системи управління якістю продукції бджільництва в умовах погіршення екологічної ситуації в країні.

Особливості формування кон'юнктури світового ринку меду, його сучасний стан і перспективи для українського експорту висвітлено у роботі [1], автори якої – В. Данкевич, Є. Данкевич, П. Пивовар дослідили галузь бджільництва в контексті динаміки виробництва меду, аналізу продуктивності різних порід бджіл та експортного потенціалу ринку меду в Україні. Світовий ринок меду досліджено у статтях таких вчених, як М. Soylu, S. Silici [23], Н. Жак [6], Г. П. Самчук [16].

Дослідження екзогенних та ендогенних чинників впливу на розвиток аграрного сектору України, перспективність створення глобального продукту – меду натурального та окреслення відповідних стратегічних напрямів його розвитку викладено у статті О. М. Яценко [21], де, серед іншого, досліджено чинники формування конкурентної переваги за рахунок створення глобальних продуктів (на прикладі меду натурального).

Особливості бізнес-середовища функціонування українських продуцентів натурального меду досліджено у працях А. О. Старостіна, О. А. Біловодська, А. Р. Шкіря А. Р. [17] та Н. Луців, Г. Жолінська, Л. Сенік [10].

Організаційно-економічні засади функціонування ринку продукції бджільництва проаналізували Л. І. Михайлова та В. Л. Гриценко у роботі [12], у якій наведено авторське бачення сутності ринку продукції бджільництва, визначено особливості інституційного середовища ринку продукції бджільництва, оцінено рівень трансакційних витрат з огляду на їх вплив на прибутковість у галузі бджільництва. Проте розкриття напрямів відновлення біорізноманіття в умовах екологічної кризи та зростання виробничо-збутового потенціалу ринку меду в умовах збурень залишаються актуальними та потребують окремого дослідження.

Формулювання гіпотез і постановка цілей

Мета цієї роботи – висвітлення результатів дослідження кон'юнктури українського ринку меду, аналізу чинників формування виробничо-збутового потенціалу ринку меду в Україні в період збурень, систематизації характеристик порід бджіл у контексті аналізу біорізноманіття в умовах екологічного геноциду та розроблення напрямів збереження та відновлення біорізноманіття з метою збереження виробничо-збутового потенціалу ринку меду в Україні.

У роботі поставлено такі цілі:

- здійснити аналіз динаміки обсягів виробництва меду в Україні за 2010–2021 рр.;
- виявити структуру сектору виробництва та основні чинники впливу на нього; проаналізувати виробничий потенціал з погляду біорізноманіття;
- проаналізувати особливості цінової кон'юнктури ринку меду в Україні;
- дослідити динаміку експорту та імпорту меду за 2011–2021 рр.

- окреслити напрями розкриття виробничого потенціалу та збереження біорізноманіття, а також збутового потенціалу для сектору українського бджолярства в умовах збурень.

У контексті аналізу проблематики дослідження сформульовано таку гіпотезу: чи надані пропозиції щодо впливу біорізноманіття у збереженні виробничо-збутового потенціалу ринку меду в Україні в умовах збурень можуть стати істотним (вагомим) ринкоутворювальним чинником формування потенціалу розвитку українського ринку меду, з огляду на окреслений рівень конкурентної боротьби та наслідків прояву збурень в умовах війни?

Методи дослідження

Під час дослідження кон'юнктури ринку меду застосовано методи синтезу й аналізу, порівняння та наукового узагальнення, використано статистичні методи оцінювання структури та динаміки розвитку ринку меду, дані статистичної бази даних Державної фіскальної служби України, Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН FAOSTAT [22], Державної служби статистики України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Виробничий потенціал у галузі українського бджільництва залежить від багатьох чинників. Серед них треба відзначити розвиток суміжних галузей (посівних площ культур-медоносів, сільськогосподарських навчальних закладів, попиту торговельних мереж на продукцію бджільництва тощо), біорізноманіття та продуктивності зареєстрованих порід бджіл, виробничого потенціалу продуцентів галузі, впливу погодних умов тощо.

Якісний аналіз виробничої діяльності у секторі бджільництва засвідчив тенденцію до зростання посівних площ соняшнику, що сприяло зростанню обсягів виробництва соняшникового меду за значного обсягу щорічних перехідних залишків меду – близько 35 тис. т (за експертними оцінками), що спричинило тиск на закупівельні ціни на мед на ринку (табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз динаміки обсягів виробництва меду в Україні, тис. т

Рік	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2021/ 2010
Обсяги виробництва	70,9	70,3	70,1	73,7	66,5	63,6	59,3	66,2	71,3	69,9	68	69,9	98,59

Джерело: систематизовано на основі [4].

За офіційними даними FAO, в Україні протягом 2013–2021 рр. динаміка виробництва меду натурального була змінною. У 2015 р. вироблено найбільше меду – 73713 т, найменше – у 2016 р. – 59294 т. До 2021 р. було досягнуто обсягу виробництва меду в обсязі 69,9 т, або 98,59 % від 2010 р.

Зауважимо, що дані офіційної статистики не відтворюють точних обсягів виробництва меду. Реальні обсяги виробництва продукції бджільництва невідомі, адже немає повного реєстру бджолярів. Пасічники рідко реєструють свою діяльність, продають продукцію на неформальних ринках або посередникам. Тому експерти ринку меду та офіційні інституції оцінюють виробництво, для прикладу, натурального меду в країні неоднозначно – від 70 до 100 тис. т. щорічно [19]. На аматорських пасіках, з потенціалом приблизно 50 бджолосімей, виробляється близько 60 % продукції українського бджільництва; 5 % продукції бджільництва – на професійних пасіках, які обслуговують понад 200 бджолосімей. Решту продукції виробляють середні пасічники. Найбільше продукції бджільництва отримують у таких областях: Кіровоградській, Дніпропетровській, Вінницькій, Полтавській, Запорізькій, Житомирській, Миколаївській, Донецькій. Ці регіони виробляють близько 70 % українського меду та його похідних.

У секторі бджільництва основними чинниками впливу на виробництво є погодні умови та втрати багатьох бджолосімей унаслідок дії пестицидів та інших хімічних добрив і отрут.

Мед українського виробництва із сегмента професійних виробників, як правило, відповідає і національним, і міжнародним стандартам, таким як норми ЄС згідно із Директивою Ради 2001/110/ЄС (яким відповідає, наприклад, продукція ТзОВ “Асканія Пак”); стандартам ISO 22000:2005 (яким відповідає, зокрема, продукція ТзОВ “Український мед”); нормативам ДСТУ 4229:2003 (наприклад, інші продукти бджільництва із пасіки “Свій мед”). У Європі вимоги до стандартів маркування та якості меду натурального, вказані у Директиві Ради № 2001/110/ЄС, високі. Вони стосуються складу меду щодо вмісту вільної кислоти, вологи, цукрів, гідроксиметилфурфуролу, нерозчинних у воді компонентів, а також діастазної активності та електричної провідності за шкалою Шейда [5]. Відповідно до Наказу Мінагрополітики № 330 від 19 червня 2019 р., який набрав чинності 6 лютого 2020 р. і є обов’язковим, в Україні вводяться європейські вимоги щодо якості продукції бджільництва. Вони уможливають забезпечення українського ринку продукцією належної якості й розширюють експортні можливості України. Документ стосується етикетування, маркування, термінології натурального меду, що дасть змогу забезпечити вільне функціонування ринку меду і запобігти підприємницькій практиці, яка обманює кінцевого споживача. До 1 січня 2023 р. передбачено добровільне застосування ухвалених вимог, що допоможе операторам ринку меду підготуватися до нових правил. Згідно з вимогами, продукт, який маркується ТМ “Мед”, придатний для споживання чи як інгредієнт харчових продуктів, не може містити харчових інгредієнтів, харчових чи будь-яких інших добавок тощо [13].

Для того, щоб бути конкурентоспроможними, пасікам необхідно збільшувати виробничу ефективність, впроваджуючи новітні технології. Такі пристрої, як ваги, контролери, датчики звуку, температури та вологості, допоможуть вести спостереження за специфікою виробництва, з максимальною ефективністю обслуговувати велику кількість вуликів та вчасно вживати необхідних заходів для продуктивної роботи бджолосімей. Це дасть змогу зменшити витрати на виробництво меду й утримання бджіл. Але згадані технології затратні й доступні тільки для професійних пасік. Наприклад, інноваційними розробками в галузі бджільництва є вулики на сонячних батареях, але попит такі нововведення є більшою мірою у Польщі та Канаді. Для малих бджільницьких господарств оптимальним рішенням буде об’єднуватися в кооперативи й брати кредити на купівлю необхідної техніки.

Варто зауважити, що ЗУ “Про бджільництво” дозволяє утримувати на території країни тільки три породи бджіл – “Поліську”, “Українську степову” та “Карпатську”. Але є породи, які на територію держави ввозять нелегально, що ускладнює оцінювання якісних параметрів продукції бджолярства та здійснення контролю у частині біорізноманіття (табл. 2).

У 2021 р. обсяг споживання меду в країні збільшився до 60 тис. т і вперше за 2011–2021 рр. перевищив обсяг експорту. Цьому сприяли такі чинники, як збільшення попиту на продукцію бджільництва в Україні в умовах пандемії та підвищення роздрібних цін на мед, що стимулювало багатьох бджолярів продавати свою продукцію на внутрішньому ринку меду. Іншим вагомим чинником впливу на зростання внутрішнього споживання продукції бджільництва в умовах домінування ринку споживача став розвиток онлайн-торгівлі, який дав змогу, для прикладу, із використанням торговельних майданчиків prom.ua, rozetka.ua, olx.ua та інших маркетплейсів здійснювати інтернет-продажі меду та іншого асортименту, використовувати переваги експрес-доставки вантажів, які набули особливої актуальності в умовах поширення пандемії та війни в Україні.

Відпускні ціни на мед на внутрішньому ринку меду, які встановлюють продуценти, становлять 70–90 грн/кг за умов партій поставки від 300 кг/партію. Реалізація продукції бджільництва в роздрібній мережі здійснюється в очікуванні вищої вартості за сприятливої кон’юнктури ринку меду. У 2021–2022 рр. спостерігалася стабільна цінова пропозиція, за якої роздрібна ціна меду становила 143–250 грн/кг залежно від виду [9].

Таблиця 2

Характеристика порід українських бджіл з погляду біорізноманіття

Характеристики	Породи бджіл		
	“Карпатська”	“Українська степова”	“Поліська”
Особливості стандарту породи	Вага під час народження – 110 г, порода визнана однією з найпродуктивніших	Екологічна пластичність, працьовитість, витривалість, здатність літати на великі відстані (до 7 км) у пошуках корму	Більші розміри і маса порівняно з українською степовою та карпатською породами бджіл
Забарвлення	Сіре забарвлення тергіти з сріблястим опушенням	Переважно сіре забарвлення, спостерігається зі світло-коричневими плямами на перших двох тергітах черевця	Темно-сіре забарвлення, відсутня жовтизна
Територія поширення	Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Львівська, Рівненська області	Херсонська, Дніпропетровська, Житомирська, Харківська, Київська, Хмельницька, Полтавська, Сумська області	Північні райони Київської, Рівненської, Чернігівської, Житомирської, Волинської та Сумської областей
Пристосування, поведінка	Прополісування гнізд є слабким, нижче роїння порівняно з іншими породами, миролюбні, підвищена воскова продуктивність, висока швидкість нарощування сили навесні, інтенсивне використання ранньовесняного медозбору	Зазнала значного впливу кавказьких і карпатських порід, стійка до деяких захворювань, зимостійкіші порівняно із карпатською породою, миролюбні, здатні до значного нарощування сили сім'ї до основного медозбору, помірне прополісування гнізд, інтенсивне будівництво стільників в активному стані	Високоякісні стільники, слабе прополісування гнізд, підвищена агресивність, висока зимостійкість і витривалість, характерна флороспеціалізація

Джерело: систематизували автори на основі [8].

Україна є одним із найбільших експортерів цього продукту. За місткості світового ринку меду на рівні 1,68 млрд дол. США, частка України в світовому експорті становить 8,25 %. Маючи близько 108 експортерів меду, Україна показує позитивне сальдо торговельного балансу товарів цієї групи, обсяг імпорту меду незначний. У 2016 р. було ввезено найбільшу кількість меду за 2011–2019 рр., після цього обсяги імпорту зменшилися майже у шість разів. Основними постачальниками меду в Україну останніми роками були Німеччина, Данія, Чехія, США [7]. У 2021 р. Україна імпортувала 41,3 т меду, найбільше з Румунії, Польщі, Німеччини.

У 2020 р. Україна експортувала 81 тис. т меду у ЄС, зайнявши друге місце після Китаю [14]. У 2021 р., за даними ІТС TradeMap, Україна експортувала на 19,9 тис. т менше меду (61,2 тис. т на 144,9 млн дол. США) та посіла п'яте місце після Китаю, Індії, Аргентини та В'єтнаму (табл. 3).

Як видно із табл. 3, коефіцієнт покриття експортом імпорту за 2011–2021 рр. становить 131,78 (2012 р.) – 1755,12 (2019 р.), що вказує на повне домінування експорту над імпортом меду.

Нині медова галузь в Україні істотно залежить від європейського ринку меду, внаслідок скерування на нього основної частки експорту. В Угоді про асоціацію з ЄС зазначено, що на експорт меду з України діє безмитна тарифна квота, її розмір в 2021 р. становив 6000 т/рік. Варто зауважити, що з 1 жовтня 2017 року відповідно до Регламенту ЄС збільшилися обсяги меду, які Україна може експортувати до ЄС, а також надано додаткові нульові тарифні квоти, що становлять 2,5 тис. т меду. Тому в 2021 р. квота становила 8,5 тис. т. із застосуванням ставки мита понад квоту на рівні 17,3 %. Ввізне мито ЄС у межах квоти дорівнює 0 %, але лише за умови наявності сертифіката EUR1. Отож, Україна експортує до країн ЄС обсяги меду, що істотно перевищують розміри безмитної квоти, незважаючи на високу митну ставку [15] (табл. 4).

Таблиця 3

Аналіз динаміки експорту та імпорту меду за 2011–2021 рр.

Рік	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2021/ 2011
Експорт меду, тис. т	9,9	13,3	21,7	36,3	36	57	68,3	49,6	56	81,1	61,2	6,18
Експорт меду, млн дол. США	27,8	31,1	53	93,2	84	97,3	134,8	98,5	101,8	139,4	144,9	5,21
Імпорт меду, тис. т	0,002	0,023	0,022	0,053	0,017	0,118	0,057	0,021	0,022	2,0	0,0413	20,65
Імпорт меду, млн дол. США	0,016	0,236	0,089	0,248	0,098	0,309	0,160	0,063	0,058	0,27	–	–
Коефіцієнт покриття експортом імпорту	1737,5	131,78	595,5	375,8	857,14	314,89	842,5	1563,49	1755,17	516,3	–	13,9
Середня експортна ціна, дол. США/кг	2,81	2,34	2,44	2,57	2,33	1,71	1,97	1,96	1,82	1,72	2,37	–0,44 в. п.
Середня імпортна ціна, дол. США/кг	8,0	10,26	4,04	4,67	5,76	2,61	2,8	3,0	2,63	0,135	–	–

Джерело: статистичні дані систематизовано на основі [3; 20], розрахункові значення отримали автори.

Таблиця 4

Аналіз розміру квот на безмитний експорт меду до ЄС у 2018–2022 рр.

Рік	2018	2019	2020	2021	2022	2022/ 2018
Квота, тис. т	5,4	5,6	5,8	6,0	6,2	1,1481

Джерело: систематизовано на основі [15].

Окрім того, у травні 2022 р. ЄС на рік скасував усі мита і квоти на український експорт з метою підтримки економіки України під час війни. Більшість пасік не скористалися наданими квотами з огляду на розташування у зоні бойових дій Херсонської, Луганської, Запорізької, Донецької та Харківської областей. З урахуванням зазначеного, за експертними оцінками, очікувались втрати медового збору у 2022 р. з офіційно зареєстрованих пасік 20 %.

Попри загострення кон'юнктури ринку меду, пов'язане з воєнними діями, очікували, що у 2022 р. збір меду в Україні становитиме 100–120 тис. т. Щодо медозбору, то оскільки 20 % полів у 2022 р. залишилися незасіяними, спрогнозовано обсяг збору меду 80 % від очікуваного збору. Окрім того, навесні 2022 р. утворився надлишок меду внаслідок неможливості експорту весняного збору меду. З одного боку, далися взнаки логістичні перешкоди, а з іншого – у європейських клієнтів знизився попит [11].

Зауважимо, що в 2018 р. фактичний імпорт вітчизняного меду до ЄС перевищив норму квоти в 7,5 разу, у 2019 р. перевищив у десять разів, у 2020 – в рекордних 14 разів, 2021 р. – у дев'ять разів.

Проте, згідно зі статистикою, тенденція економічних вигод від продажу меду на експорт залишається, незважаючи на сплату ввізного мита. Наприклад, у січні 2021 р. обсяги експорту становили 5348 т на суму 10530 тис. дол. США, у січні 2022 р. – 6357 т меду на суму 18462 тис. дол. США, тобто спостерігається висхідна тенденція щодо експорту [15] (табл. 5).

Найбільшими країнами-імпортерами у 2021 р. стали країни ЄС, на яких припало понад 80 % експорту меду. Встановлена квота експорту продукції з України, згідно із торговельною угодою в межах Поглибленої і всеохопної зони вільної торгівлі, яка ввозиться з 0 %, вичерпується за 6–11 днів.

Таблиця 5

Аналіз TOP-10 найбільших імпортерів українського меду в 2021 р.

Країни	Імпорт меду, т	Імпорт меду, млн дол. США	Середня закупівельна ціна, дол. США/кг
Польща	16937	41,7	2,462
Німеччина	10496	25	2,382
Бельгія	3789	9,6	2,534
Литва	3580	7,8	2,179
Франція	3251	8,6	2,645
США	2915	7,4	2,539
Чехія	2381	6,1	2,562
Данія	1809	4,7	2,598
Італія	1668	4,6	2,758
Японія	1427	3,9	2,733

Джерело: систематизовано на основі [3].

Як видно із табл. 5, країнами-лідерами з імпорту меду є Польща та Німеччина, обсяги імпорту яких становили 41,7 та 25 млн дол. США відповідно.

Вивчаючи стан та динаміку розвитку українського ринку меду, автори виконали SWOT-аналіз українського сектору бджолярства в умовах збурень (див. табл. 6).

В умовах збурень сектор українського бджолярства має можливості розкриття виробничого потенціалу та збереження біорізноманіття, а також збутового потенціалу за рахунок:

- розроблення механізму надання послуг запилення сільськогосподарських угідь на платній основі та ефективної організації логістики між масивами медоносів, що уможлиблюється завдяки використанню інтерактивної карти медоносних культур. Створення інтерактивної карти медоносних культур повинно відображати обсяги посівних площ медоносних культур, сорти та прогнозовані періоди цвітіння, планові дати потрави з метою захисту рослин, необхідну кількість бджолосімей для якісного запилення та покладатись на агрохолдинги, агропромислові бджільницькі кластери та інші суб'єкти інфраструктури аграрного ринку. Окрім того, механізм повинен передбачати формалізацію відносин – “продуцент меду – виробник медоносних культур” із укладанням договору в частині надання послуг із запилення с/г угідь;

- подальшої консолідації бджоларів завдяки кооперації продуцентів у галузі бджолярства, формування галузевих бджолярських асоціацій, спілок (на основі Карти племінних пасік [8]) тощо з метою посилення ринкової сили дії;

- кооперації у ланцюгах створення доданої вартості, зокрема промислових пасічників та експортерів для подальшого експорту партій продукції безпосередньо від виробника; промислових пасічників та підприємств харчової промисловості для реалізації меду як вхідної сировини; співпраці з роздрібними торговельними мережами для активізації попиту на продукцію галузі, фармацевтичними компаніями для подальшого використання продукції бджільництва у виробничому процесі та з іншими секторами економіки для активізації збутового потенціалу;

Таблиця 6

SWOT-аналіз українського ринку бджолярства в умовах збурень

<p><i>Сильні сторони</i></p> <p>Сприятливі кліматичні умови. Вигідне географічне розташування. Значний виробничий та експортний потенціал. Можливості диверсифікації діяльності підприємств на ринку меду. Поява нових екологічних потреб (потреби в екологічній безпеці), інтересів та екологічної культури населення. Зміна мотивації купівлі: від профілактики та лікування простудних захворювань до позиціонування меду як натурального екопродукту повсякденного вжитку. Світовий лідер за обсягом виробництва меду на душу населення та першість з виробництва меду в Європі</p>	<p><i>Загрози</i></p> <p>Невідповідність світовим стандартам якості аграрної продукції. Високий рівень конкуренції на світових ринках збуту меду. Зосередження маржі в ланках створення доданої вартості на етапі збуту меду, що обмежує розвиток сектору бджільництва. Висока залежність виробництва від погодних умов, екокатастрофи та шумові ефекти, спричинені війною, урожайність медоносів. Відсутність системи відшкодування збитків, пов'язаних із руйнацією пасік та крадіжками продукції у розподільних центрах та у торговельних мережах в умовах війни</p>
<p><i>Можливості</i></p> <p>Потенціал зростання експорту меду із глибоким проникненням на ринки меду Польщі, Німеччини, Бельгії, Франції, Литви, США, Великої Британії, Ізраїлю; виходом на нові територіальні ринки меду ОАЕ, Саудівської Аравії, Катару, Кувейту, Йорданії тощо. Скасування мит, квот, ліцензій та інших нетарифних обмежень на мед. Перехід на стандарти ЄС в галузі фасування і маркування меду. Зростання попиту на органічну продукцію на внутрішньому та зовнішньому ринках меду, через поширення пандемії, увагу до здоров'я, брендинг українського екомеду тощо. Формування регіональних логістичних систем із урахуванням технології виробництва продуктів бджільництва на основі карти посівів; маркетингового забезпечення із формуванням роздрібних мереж, інтернет-торгівлі та ринкових комунікацій. Розширення товарного асортименту та сфер застосування продукції бджолярства (розвиток апітерапії для відновлення нервової системи в системі закладів охорони здоров'я після війни тощо). Створення ринкової інфраструктури: актуальне надання регуляторному органу разом із ГО "Асоціація бджолярів України" та ГС ВГО "Спілка пасічників України" функцій реєстрації бджолярів на шляху розвитку Карті племінних пасік України, регулювання використання медоносної бази, ведення системи обліку, формування системи маркетингу, контролінгу імпорту-експорту меду, планування стратегії розвитку галузі та співпраці з Програмою розвитку ООН (ПРООН), реєстрації кластерів співтовариств бджолярів з метою підвищення конкурентоспроможності, упровадження сучасних технологій та інновацій у виробництві меду. Створення робочих місць у галузі; розвиток інноваційних технологій. Збереження виробничого потенціалу бджолярства завдяки релокації виробництва у безпечні екологічно чисті регіони. Використання сухопутних маршрутів поставки меду як альтернативи через блокаду морпортів в умовах війни</p>	<p><i>Слабкі сторони</i></p> <p>Концентрація виробництва та збуту приватних бджолярів на внутрішньому ринку без перевірки на відповідність показників якості меду. Малоефективна система кредитування сільськогосподарських товаровиробників для розвитку пасік. Недосконала державна експортна аграрна політика. Дисбаланс у паритеті цін на сільськогосподарську продукцію. Нижчі за середні темпи зростання галузі. Кадрове й інформаційне забезпечення маркетингової діяльності. Відсутність повного реєстру пасічників, бджолиних сімей та меду, що обмежує точність прогнозу виробництва меду. Значна частка фальсифікату продукції бджільництва (домішки глюкози, фруктози, цукрового сиропу під час промислової переробки; продаж під відомими ТМ). Обмежені можливості перевірки параметрів якості меду (фізико-хімічні та якісні показники, вміст антибіотиків та інших лікарських препаратів, цукрових сиропів, залишків пестицидів, домішок; пилковий аналіз). Створення митних перешкод для експорту меду. Наближення закупівельних цін на мед до собівартості виробництва, що спричиняє зниження темпів виробництва в галузі. Втрата бджолосімей на окупованих територіях в умовах війни через низьку мобільність вуликів, їх руйнацію та шумозалежність. Проблеми з підготовкою бджіл до зими в умовах війни в областях-медозборах – Харківській, Донецькій, Луганській, Херсонській, Миколаївській та Одеській часткова окупація/бойові дії, що обмежує виробництво, впливає на екологічність продукту, знижує попит на закордонних ринках збуту</p>

Джерело: власна розробка.

- створення засад для формування доданої та споживчої вартості продукції бджолярства, для прикладу, завдяки маніпуляційним операціям із фасування, укрупнення продукції тощо, просування брендкованої продукції бджільництва, розвитку асортименту продукції бджільництва (сортів видів меду та інших продуктів бджільництва, крем-меду, медових настоянок, фармпродукції на основі меду тощо);
- застосування маркетингових інструментів просування продукції бджолярства на український та закордонні ринки збуту із розробленням воронки продажів, брендингу, просування продукції у соцмережах
- удосконалення логістики товароруку та ринкового посередництва на шляху постачання продукції бджільництва на внутрішній та потенційні зовнішні ринки збуту.

Висновки

Дія збурень істотно позначилася на виробничо-збутовому потенціалі ринку меду та загострила необхідність вирішення нагальних проблем галузевого та макровпливу.

Основними чинниками впливу на виробництво та попит на продукцію бджільництва на галузевому рівні вважаємо зростання кількості бджолосімей за 2016–2019 р. на 9,2 % завдяки сприятливим погодним умовам, залученню брендингу для затребуваності широкого товарного асортименту меду та похідних від нього, розвитку логістики та інтернет-торгівлі (які мають позитивний тренд). Головні чинники макровпливу – дія збурень, таких як поширення пандемії, що стимулювало різке зростання обсягів споживання на внутрішньому та зовнішньому ринках збуту меду, а також підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС в частині збільшення квот на експорт меду (за 0 % ставки мита на мед (що сприяє розвитку галузі). Війна в Україні у 2022 р. справляє негативний вплив у секторі виробництва продуктів бджільництва, зважаючи на зосередженість більшої частки продуцентів у зоні бойових дій, втрати пасік та бджолосімей, загрози біорізноманіттю через екологічну кризу на тимчасово захоплених територіях, крадіжки продукції у розподільних центрах та у торговельних мережах.

Незважаючи на господарювання в умовах війни, сектор українського бджолярства має можливість розкриття виробничо-збутового потенціалу та збереження біорізноманіття за рахунок:

- розроблення механізму надання послуг запилення сільськогосподарських угідь на платній основі та ефективної організації логістики масивів медоносів із метою підтримки біорізноманіття та підвищення доходу окремих продуцентів у галузі;
- подальшої консолідації бджолярів завдяки кооперації, формування галузевих асоціацій та спілок;
- кооперації у ланцюгах створення доданої вартості, інтеграції задля посилення ринкової влади в секторі; виходу в суміжні сектори для активізації збутового потенціалу;
- створення маркетингових та логістичних засад для формування доданої та споживчої вартості продукції бджолярства;
- формування комплексної системи управління якістю продукції бджільництва, з опорою на стандартизацію процесів та сертифікацію систем управління операційною діяльністю та продукції бджільництва як органічної продукції відповідно до міжнародних стандартів, що полегшить вихід на закордонні ринки збуту;
- розвитку культури споживання меду із пріоритетизацією параметрів безпеки, натуральності та якості продукції.

Перспективи подальших досліджень

Надалі плануємо зосередитися на формуванні стратегічних засад стійкого розвитку підприємств у галузі бджолярства на засадах кооперації та інтеграції бізнесу і стимулювання попиту засобами маркетингу.

1. Данькевич В., Данькевич Ю., Пивовар П. (2018). Формування кон'юнктури на світовому ринку меду: сучасний стан та перспективи українських експортерів. *Економіка сільського господарства та ресурсів: між-нар. наук. електр. журнал*, 4 (2), 37–54. <https://doi.org/10.51599/are> (дата звернення 02 листопада 2022).
2. Вініченко С. А. (2021). Формування маркетингових стратегій розвитку підприємств на ринку продукції бджільництва: дис. .. д-ра екон. наук спец. 075. НУБіП, ХНУ: Хмельницький, 265 с. URL: <https://nauka.khmnu.edu.ua/wp-content/uploads/11-20-21.pdf> (дата звернення 02 листопада 2022).
3. Державна митна служба України (2022). URL: <https://customs.gov.ua> (дата звернення: 02.11.2022).
4. Державна служба статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення 02 листопада 2022).
5. Директива Ради № 2001/110/ЄС від 20 грудня 2001 року про мед (2001). Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_006-01#Text (дата звернення 2 листопада 2022).
6. Жак Н. (2017). Ринок меду на думку молодих споживачів. *Handelwewnetz*, 1(366), 424–438.
7. Зовнішня торгівля України із зазначенням основних країн-контрагентів. Державна фіскальна служба України. URL: <http://sfs.gov.ua/ms/f3> (дата звернення 02 листопада 2022).
8. Карта Племінних пасік України 2020. КУРКУЛЬ. URL: <https://kurkul.com/spetsproekty/980-karta-pleminnih-pasik-ukrayini> (дата звернення 2 листопада 2022).
9. Коваль С. Ю., Россоха В. В. (2022). Теоретичні підходи до визначення сутності управління системами контролю та якістю виробництва продукції бджільництва. *Економічний вісник Донбасу*, 1(67), 41–51.
10. Луців Н., Жолинська Г., Сенік Л. (2020). Ринок натурального меду. *Товари і ринки*, 4, 43–56. URL: <http://tr.knute.edu.ua/files/2020/04/06.pdf>
11. Мед із присмаком війни. *Урядовий кур'єр*. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/med-iz-prisma-ko-m-vijni/> (дата звернення 2 листопада 2022).
12. Михайлова Л. І., Грищенко В. Л. (2018). Організаційно-економічні засади функціонування ринку продукції бджільництва. *Економіка АПК*, 8, 35–43.
13. Про затвердження вимог до меду (2019). Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 19 червня 2019, № 330. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-19> (дата звернення 2 листопада 2022).
14. Продати мед для підтримки експорту: як пасічники працюють в умовах війни. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/09/1/690633/> (дата звернення: 2.11.2022).
15. Ринок меду в Україні: чого чекати та як заробити бджолярам. *КУРКУЛЬ*. URL: <https://kurkul.com/spetsproekty/1301-skilki-medu-vtratat-ukrayinu-cherez-viynu-ta-yak-bdjolyaram-shukati-dodatkov-djere-lo-dohodu> (дата звернення 02 листопада 2022).
16. Самчук Г. П. (2016). Стан та тенденції розвитку вітчизняного та світового ринків меду. *Молодий вчений*, 12.1(40), 958–961.
17. Старостіна А. О., Біловодська О. А., Шкіря А. (2021). Особливості бізнес-середовища виробника натурального меду на споживчому українському ринку. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*, (14), 96–106. <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2021-14-10>
18. Сумарний обсяг імпорту та експорту у розрізі товарних позицій за кодами УКТЗЕД. URL: <http://sfs.gov.ua/ms/fl1> ((дата звернення 02 листопада 2022).
19. У Мінекономіки поглиблюють взаємодію з агровиробниками з метою розвитку галузі бджільництва / Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=b3fd41ab-352b-408a-9002-bd065b82a3b5&title=UMinekonomikiPoglibliuiutVzamodiiuZAgrovirobnikamiZMetoiuRozvitkuGaluziBdzhlinitstva> (дата звернення 02 листопада 2022).
20. Україна збільшила експорт меду на 13 % (2020). *Бізнесцензор*. URL: https://biz.censor.net.ua/news/3177487/ukraina_uvelichila_eksport_meda_na_13 (дата звернення 02 листопада 2022).
21. Яценко О. М. (2017). Отримання конкурентної переваги за рахунок створення глобальних продуктів (на прикладі меду натурального). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*, 15 (2), 170–180.
22. FAOSTAT. STATISTICS (2022). URL: <https://www.fao.org/statistics/en/> (дата звернення: 02.11.2022).
23. Soylu M., Silici S. (2018). Honey consumption preferences of university students. *Journal of Human Sciences*, 15, 1, 386–399. URL: <https://doi.org/10.14687/jhs.v15i1.5255> (дата звернення 2 листопада 2022).

1. Dankevych V., Dankevych Yu., Pyvovar P. (2018). Formuvannia koniunktury na svitovomu rynku medu: suchasnyi stan ta perspektyvy ukrainських eksporteriv [Formation of the conjuncture on the world honey market: the current state and prospects of Ukrainian exporters]. *Ekonomika silskoho hospodarstva ta resursiv: Mizhnarodnyi naukovi elektronnyi zhurnal [Agricultural and Resource Economics: International Scientific Electronic Journal]*, 4 (2), 37–54. <https://doi.org/10.51599/are>.
2. Vinichenko S. A. (2021). Formuvannia marketynhovykh stratehii rozvytku pidpriemstv na rynku produktsii bdzhilnytstva [Formation of marketing strategies for the development of enterprises on the market of beekeeping products]: dys. na zdob. nauk. stup. d.e.n., spets. 075. NUBiP, KhNU: Khmelnytskyi, 265 p. Retrieved from: <https://nauka.khmn.edu.ua/wp-content/uploads/11-20-21.pdf>.
3. Derzhavna mytna sluzhba Ukrainy (2022). [State Customs Service of Ukraine]. Retrieved from: <https://customs.gov.ua>
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://ukrstat.gov.ua>.
5. Dyrektyva Rady No. 2001/110/IEs vid 20 hrudnia 2001 roku pro med (2001). [Council Directive No. 2001/110/EC of December 20, 2001 on honey (2001)]. Verkhovna Rada Ukrainy [Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_006-01#Text.
6. Zhak N. (2017). Rynok medu na dumku molodykh spozhyvachiv [Honey market according to young consumers]. *Handelwewnetrny [Handelwewntrečný]*, 1(366), 424–438.
7. Zovnishnia torhivlia Ukrainy iz zaznachenniam osnovnykh krain-kontrahentiv [Foreign trade of Ukraine with an indication of the main counterparty countries]. Derzhavna fiskalna sluzhba Ukrainy [State Fiscal Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://sfs.gov.ua/ms/f3>
8. Karta Plemennykh pasik Ukrainy 2020. [Map of breeding apiaries of Ukraine 2020]. *KURKUL [KURKUL]*. Retrieved from: <https://kurkul.com/spetsproekty/980-karta-plemennykh-pasik-ukrayini>.
9. Koval S.Iu., Rossokha V. V. (2022). Teoretychni pidkhody do vyznachennia sutnosti upravlinnia systemamy kontroliu ta yakistiu vyrobnytstva produktsii bdzhilnytstva [Theoretical approaches to determining the essence of management of control systems and the quality of production of beekeeping products]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu [Economic Herald of Donbass]*, 1(67), 41–51.
10. Lutsiv N., Zholynska H., Senyk L. (2020). Rynok naturalnogo medu [Natural honey market]. *Tovary i rynky [Goods and markets]*, 4, 43–56. Retrieved from: <http://tr.knute.edu.ua/files/2020/04/06.pdf>.
11. Med iz prysmakom viiny [Honey with the taste of war]. *Uriadovi kurier [Government Courier]*. Retrieved from: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/med-iz-prysmakom-viiny/>.
12. Mykhailova L. I., Hrytsenko V. L. (2018). Orhanizatsiino-ekonomichni zasady funktsionuvannia rynku produktsii bdzhilnytstva [Organizational and economic principles of the functioning of the market of beekeeping products]. *Ekonomika APK [Economy of agro-industrial complex]*, 8, 35–43.
13. Pro zatverdzhennia vymoh do medu (2019). [On approval of requirements for honey]. Nakaz Ministerstva aharnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy vid 19 chervnia 2019, No. 330 [Order of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine of June 19, 2019, No. 330]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-19>.
14. Prodaty med dlia pidtrymky eksportu: yak pasichnyky pratsiuiut v umovakh viiny [Sell oney to support exports: how beekeepers work in conditions of war]. *Ekonomichna pravda [Economic truth]*. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/09/1/690633/>.
15. Rynok medu v Ukraini: choho chekaty ta yak zarobity bdzholiaram. [Honey market in Ukraine: what to expect and how to make money for beekeepers]. *KURKUL [KURKUL]*. Retrieved from: <https://kurkul.com/spetsproekty/1301-skilki-medu-vtratit-ukrayinu-cherez-viynu-ta-yak-bdjolyaram-shukati-dodatkov-djerele-dohodu>.
16. Samchuk H. P. (2016). Stan ta tendentsii rozvytku vitchyznianoho ta svitovoho rynkiv medu [State and development trends of domestic and world honey markets]. *Molodyi vchenyi [A young scientist]*, 12.1(40), 958–961.
17. Starostina A. O., Bilovodska O. A., Shkiria A. (2021). Osoblyvosti biznes-seredovyshcha vyrobnyka naturalnogo medu na spozhyvchomu ukrainському rynku [Peculiarities of the business environment of the producer of natural honey on the Ukrainian consumer market]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm [Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin. Series: International relations. Economy. Local studies. Tourism]*, (14), 96–106. Retrieved from: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2021-14-10>.
18. Sumarnyi obsiah importu ta eksportu u rozrizi tovarnykh pozytsii za kodamy UKTZED [The total volume of import and export in terms of commodity items by UKTZED codes]. Retrieved from: <http://sfs.gov.ua/ms/fl1>.

19. U Minekonomiky pohlybliuiut vzaiemodiiu z ahrovyrobnikamy z metoiu rozvytku haluzi bdzhilnytstva [The Ministry of Economy is deepening cooperation with agricultural producers in order to develop the beekeeping industry]. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy [Ministry of Economy of Ukraine]. Retrieved from: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=b3fd41ab-352b-408a-9002-bd065b82a3b5&title=UMinekonomikiPoglibliuiutVzamodiiuZAgrovirobnikamiZMetoiuRozvitkuGaluziBdzhilnytstva>.
20. Ukraina zbilshyla eksport medu na 13 % (2020). [Ukraine increased honey exports by 13 %]. *Biznesensor* [Business censor]. Retrieved from: https://biz.censor.net.ua/news/3177487/ukraina_uvelichila_eksport_medu_na_13.
21. Yatsenko O. M. (2017). Otrymannia konkurentnoi perevahy za rakhunok stvorennia hlobalnykh produktiv (na prykladi medu naturalnoho) [Obtaining a competitive advantage due to the creation of global products (for example, natural honey)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo* [Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: International economic relations and the world economy], 15 (2), 170–180.
22. FAOSTAT. STATISTICS (2022). [FAOSTAT. STATISTICS (2022)]. Retrieved from: <https://www.fao.org/statistics/en/>.
23. Soylu M., Silici S. (2018). Honey consumption preferences of university students. *Journal of Human Sciences*, 15, 1, 386–399. Retrieved from: <https://doi.org/10.14687/jhs.v15i1.5255> (in English).

O. Shandrivska¹, T. Khoma²
Lviv Polytechnic National University,
Department of Marketing and Logistics,
1 olena.y.shandrivska@lpnu.ua,
2 tetiana.khoma.me.2021@lpnu.ua

STUDY OF BIODIVERSITY IN PRESERVING THE PRODUCTION AND MARKET POTENTIAL OF THE HONEY MARKET IN UKRAINE IN CONDITIONS OF DISTURBANCE

© Shandrivska O., Khoma T., 2023

Objective. The purpose of this work is to present the results of the study of the Ukrainian honey market, to analyze the factors of formation of the production and marketing potential of the honey market in Ukraine during the period of disturbances, to systematize the characteristics of bee breeds in the context of biodiversity analysis in the context of environmental genocide and to develop directions for the conservation and restoration of biodiversity in order to preserve the production and marketing potential of the honey market in Ukraine.

Design/methodology/approach. The research on honey market conditions included various methods such as synthesis and analysis, comparison, and scientific generalization. Statistical methods were also utilized to evaluate the structure and dynamics of the market, and data from different sources such as the State Fiscal Service of Ukraine, the Food and Agriculture Organization of the United Nations FAOSTAT, and the State Statistics Service of Ukraine were collected and analyzed.

Conclusions. The impact of the disturbances has significantly affected the production and sales potential of the honey market and has exacerbated the need to address a number of pressing sectoral and macro-level issues.

The main factors influencing the production and demand for beekeeping products at the industry level are the following: a 9.2 % increase in the number of bee colonies in 2016–2019, favorable weather conditions, the use of branding to promote the demand for a wide range of honey and its derivatives, the development of logistics and e-commerce (which have a positive trend). The main factors of macro-influence are the impact of disturbances, such as the spread of the pandemic, which stimulated a sharp increase in consumption in the domestic and foreign honey markets, as well as the signing of the EU-Ukraine Association Agreement in terms of increasing honey export quotas (with a 0 % duty rate on honey (which contributes to the development of the industry). The war in Ukraine in 2022 will have a negative impact on the beekeeping sector, given the concentration of a large share of producers in the combat zone, losses of apiaries and bee colonies, threats to biodiversity due to the environmental crisis in the temporarily occupied territories, theft of products in distribution centers and retail chains.

Practical implications. The results of the study are of interest to both honey market participants, such as organized apiaries and private beekeepers, and related industries: farms and agroholdings for growing honey crops and other producers of honey crops who are interested in implementing regional logistics systems in the beekeeping sector based on clustering, cooperation and other forms of cooperation; cooperation of honey producers, retail chains and intermediary organizations in the field of honey marketing who are interested in developing the honey market on the basis of marketing. The proposals for the development of the production and marketing potential of enterprises in the honey market are also of interest to the NGO “Association of Beekeepers of Ukraine” and the NGO “Union of Beekeepers of Ukraine”, which are proposed to register beekeepers in accordance with the Map of Breeding Apiaries of Ukraine, and to regulate the use of the honey base, maintaining an accounting system, forming a marketing system, controlling the import-export of honey, planning the development strategy of the industry, registering clusters of beekeeping communities, providing incentives for the introduction of modern technologies and innovations in honey production, and promoting job creation in the field of beekeeping.

Originality/value. The results of the analysis and the contribution of biodiversity in the beekeeping sector to the preservation of the production and marketing potential of the honey market in Ukraine are presented. The state and development trends of the Ukrainian honey market are analyzed, the factors influencing its development in the face of disturbances are identified. The SWOT-analysis of the Ukrainian honey market in the conditions of disturbances is carried out.

Key words: honey market; production potential; export potential; biodiversity; price situation; quota.

Paper type: Research paper.